TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

ÇAĞDAŞ TÜRK DÜŞÜNCESİNİN İNŞÂSI YOLUNDA

Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay Armağanı

Editör
Prof. Dr. Recep KILIÇ

Ankara / 2015

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI
© Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2015.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınlarının tamamının veya bir kısmının yayımcının yazılı izni olmadan herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır. Yayınların fikrî sorumluluğu ve imlâ tercihi yazarlarına aittir. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınlarında yer alan başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzeri şeylerin yasal kullanım sorumluluğu yazarlarına aittir.

Kılıç, Recep (Ed.)
Çağdaş Türk Düşüncesinin İnşâsı Yolunda Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay Armağanı / Recep Kılıç
X+430 s. 24 cm.
ISBN 978-975-456-127-2
1. Süleyman Hayri Bolay - Biyografi 2. Türk Düşüncesi 3. Felsefe

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI
TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI ARMAĞAN DİZİSİ 15

Genel Yayın Editörü
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM

TKAE Editörü
Doç. Dr. Bülent GÜL

Editör
Prof. Dr. Recep KILIÇ

Eser Hakem Kurulu
Prof. Dr. Recep KILIÇ ▪ Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM ▪ Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU ▪ Prof. Dr. Tahsin GÖRGÜN ▪ Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU ▪ Prof. Dr. İsmail KÖZ ▪ Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN ▪ Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK ▪ Prof. Dr. Cemal TOSUN ▪ Prof. Dr. Mevlüt UYANIK ▪ Doç. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU ▪ Doç. Dr. Mustafa ÇEVİK ▪ Doç. Dr. İbrahim MARAŞ ▪ Doç. Dr. İbrahim SEZGÜL

Kapak ve Sayfa Tasarımı
SEMETEYHAN [B. GÜL]

İletişim Adresi
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Bahçelievler, 7. Cad. 17. Sok. Nu. 38, 06490 Ankara / TÜRKİYE
Tel: (00 90 312) 2133100 **Belgegeçer:** (00 90 312) 2134135
Genel ağ: **http://www.turkkulturu.org.tr**
e-posta: **tkaedernegi@hotmail.com**

Çağdaş Türk Düşüncesinin İnşâsı Yolunda Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay Armağanı, Öncü Basımevi'nde 500 adet basılmıştır. (Kazımkarabekir Cad. 85/2 İskitler/ANKARA Tel: 3843120)

Ankara /2015

BENGÜ TAŞ YAZITLARI, TARİH VE GELECEK

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM*

Tarihi sürece ve yaşanmış çağlara bakıldığında, Türklerin dünya medeniyet mirasına kazandırdığı 'Bengü Taş Yazıtları' benzersiz abidevî eserlerdir. Kül Tigin, Bilge Kağan ve Bilge Tonyukuk yazıtları 'Bengü Taş Yazıtları'nın tamamını değil ama, çok önemli bir bölümünü oluştururlar. Türk tarih ve medeniyeti açısından ne onların, ne de 'Bengü Taş Yazıtları'nın tamamı filoloji, tarih, kültür tarihi, düşünce tarihi ve geleceğin yürünecek yol göstericisi gibi çeşitli bağlamlarda yeterli ve gerekli güvenilirlik düzeyinde tamamlanmıştır denemez. Hiç birinin ne kendi bağlamları içinde, ne de dünya medeniyetinin o günki görünümü göz önünde tutularak, gerekli ve yeterli doğrulukta bir tasviri de yapılmamış ve bu durumları bugün bile bir açıklığa kavuşturulamamıştır. Bunlar üzerine bugüne kadar yapılan ve yapılmakta olan çalışmaların çok önemli ve değerli olduğu hususunda da bir tereddüt yoktur. Ancak, bütün bu çalışmaların ortaya çıkardığı sonuçlar, filolojik, gramer yapılı çalışmalar ve kısmen tarih ile bağlı incelemelerdir. Onların bu bağlamda da, yeterince çalışılıp açıklandıkları söylenemez. Nitekim, yazıtlar üzerine yürütülen bilimsel çalışmaların sürmesi de bu gerçeğe işaret eder. Oysa, yüzyılı aşan bu çalışmalar sonunda bu metinlerin, anlaşılırlık düzeyinin her bağlamda tamamlanmış ve filolojik sorunlarının çözümlenmiş olması icap ederdi. Ancak, farklı disiplin bağlamları içinde yapılabilir incelemeler için bu metinlerin kusursuz bir yayınının henüz elimizde mevcut olmayışı filolojik düzey açısından en büyük eksikliktir.

Bengü Taş Yazıtları ile zamanımıza erişen metinlere Türkler açısından bakıldığında, onlar, o tarihe kadar kadimde yaşanmışlıkları ifade ettiği gibi, aynı zamanda yakın ve yaşanmakta olan tarihin nasıl yürüyebileceği ve varlığın nasıl sürdürülüp korunabileceği hakkında da bilgiler verir. Fakat, bunlardan daha önemlisi, daha o süreçte gelecek kuşakların düşünülmesidir. Yaşanmış tarihin bu yazıtlarda eleştirel bir bakış açısı ile, olumlu ve olumsuz yönleri ile ele alınıp tahlil edilmesi olağanüstüdür. Türklerin gelecek kuşaklarına yol gösterici ve öğüt verici tahliller yapması ve örnekler sıralaması önemlidir. Yazıtlar, doğuda Ordos yaylalarından batıda Kara Ormanlar'a kadar uzanan Merkezi Avrasya coğrafyası üzerinde varlığını kadim zamanlardan itibaren gösteren bir Türk medeniyeti mimarisi içinde kendini yaşatmıştır. Türk medeniyet mimarisinin sırrı şüphesiz bu yazıtlarda, yazıtların taşıdığı metinlerde, metinlerin taşıdığı bilgilerde saklıdır. Bunların her biri her bağlamda ve kendi çerçevesi ve coğrafyası içinde olduğu kadar, var oldukları ve yayıldıkları kadim ve tarihî coğrafyanın vüs'ati ve bu genişliğin komşuları da göz önünde tutularak bir bütün hâlinde incelenmelerine ihtiyaç vardır.

Yazıtlar, tabii olarak, dar anlamda ve geniş anlamda filolojik doğruluğa kavuşuncaya kadar çalışılması icap eden metinlerdir. Edebiyat, üslûp ve ifâde bakımından olduğu kadar, kendi tarihi ve dünya tarihi içindeki değeri ve Türk

* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

tarihçiliği açısından mahiyeti ve ehemmiyeti bakımından da yeterince incelenmiş değillerdir. Bu şuursuzluk, hayatımızın her yönünde bugün, dünden daha hâkim bir kıymet gibi hükûmran görünmektedir. Bir toplumun yöneticileri ve aydınları geçmişleri ile bağlarını koparmış ise, orada belki bir süre ışıklar parlar gibi görünse de, o ışıkların ardını mutlaka inkıraz takip eder. Tarih, bu bakımdan, geleceğe yürüyen Batı toplumlarında en büyük öğretmenlik görevini şuurla icra etmektedir. Bizim geldiğimiz yerde ise, bugün, yaygara, cehalet, gösteri, şamata, desinler, reklam ve para, şuursuzluk, sokma akıl ve bilgi köleliğinin ihtişamı hükûm sürmektedir.

Yazıtlar, tarih yazıcılığımız bakımından da, eşsiz eserlerdir. Türk tarihçiliğinin kendi icat ettiğimiz yazı ile yazılmış, bilinen ve bulunan ilk yazılı belgeleri 'Bengü Taş Yazıtları'dır. Kutlu yerde, Ötüken vadisinde herkes, bütün Türkler, devleti yönetenler, kağanlar, beyler okuyup ders alsın diye dikilmişlerdir. Kara Ormanlar'dan Ordos yaylalarına uzanan bozkırda ve zaman zaman taştıkları Önavrasya üzerinde Türkler, kendi aralarında bu yazı ile bin yıllar, yüz yıllar boyu haberleşmişlerdir. Bu metinler, kısa, öz, asıl söyleneceğin kesin bir üslûp ile ifade edildiği anlatıları içerirler. Bengü taş yazıtlarının kaydedildiği alfabemizin her yerde ve özellikle haberleşmede daha çok ağaç çubuklar üzerine çentilerek kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, ağaç çubukların çoğu zamana dayanamamış ve günümüz arkeolojik çalışmalarında sadece kimi örneklerine rastlanmıştır. Arkada kalanlar, sadece taşlar üzerine yazılanlar ile, geçip gidilen yollarda karşılaşılan kayalara mesaj diye bırakılan yazılar ve resimlerden ibarettir. Yollara konan yön gösterici taşlar üzerinde de şehir, kasaba ve yer adlarına rastlanmış ve bunlar, arkeolojik kazılarla ortaya konmuştur. Bütün bunlar, bize, Merkezi Avrasya üzerinde, Türklerin muhteşem bir medeniyet mimarîsi inşa ettiklerini ve böyle bir mimarî içinde bin yıllar, yüzyıllar boyu yaşadıklarını gösterir.

Türkler için kün/güneş, önemlidir. Çünki, ışık,Türk Tanrısı'nın bir bağışıdır. Bu yüzden, bu büyük bağış için, Tanrı'ya yükünürken, doğuya, güneşin doğduğu yere doğru yükünür, alkış/dua ve şükür ederler. Çünki, Türk Tanrısı, kün'ü/güneşi çıkarıp karanlığı aydınlığa çevirerek kişioğullarına yaşama ve çalışma fırsatı, hayatı yürütme olanağı tanır, onları korur. Bu yüzden keçeden yapılmış Türk değirmi evlerinin kapıları doğuya açılır. Evden çıkışta, kişi, güneşe nispetle batıda bulunmaktadır. Kişinin evden çıkması sırasında böylece batıdan doğuya doğru ilk adım atılmış olur. Karanlığı aydınlığa çeviren Tanrı bağışı Kün/güneş ışıklarını çıkardığı için Tanrı'ya duyulan saygının ve şükranın bir ifadesi olarak kendisine yükünülür[1]. Acaba, doğuya doğru atılan ilk adımdan sonra hangi istikameti dönerek evinden çıktığı kapıya geri dönüyordu? Doğu-kuzey-batı-güney-doğu istikametini mi, yoksa doğu-güney-batı-kuzey-doğu istikametini mi? İnsan yüzünü güneşin doğduğu istikamete tutup durduğunda kendisi hangi yönde duruyor? Hiç şüphesiz güneşe yüzünü dönen insan, güneşe göre batıda duran insandır. Bu yön takibi, gün içinde güneşin izlediği yörüngeye göre mi düzenleniyordu? Bunların nasıl bir sırası vardı ve yazıtlara da bir yazım düzeni olarak yansıması var mıydı? Bu sorulara şu

[1] Türk tefekküründe ve inanç yapısında sonraki yüz yıllarda bu yaklaşım, 'bâd-ı sâba' veya 'seher yeli' biçiminde devam eder. Güneşin ilk doğduğu yerden esip gelen seher yeli, Tanrı'nın habercisi gibi algılanır. Özellikle tasavvuf bağlamında, bu çerçevede bu inanç devam eder.

anda şahsen verecek bir cevabım bulunmamaktadır. Ancak, doğu tarafının bu yazıtlarda da nirengi noktası olması icap ettiğini düşünüyorum. Her bir şeyin anlatımında söze, o şeyin başlangıcı olan yerden girilir. Nitekim yazıtlarda da böyle bir başlangıç vardır ve bu başlangıç Kül Tigin Bengü Taş yazıtında yazıtın doğu yüzünde bulunmaktadır. 'Bengü Taş Yazıtları' metinlerinin okunmasında, ben bu yüzden Kuzeyden başlanmasının doğru olmadığı kanısındayım.

Başlangıç olarak kuzeyin seçilmesinde, hiç şüphesiz 'Türk bilge Kağan'ın adıyla söze girilmesi etkili olmuştur. Fakat, bu durum doğru bir tespit olamaz. Kültür/medeniyet varlığı, bize, doğunun kuzeyden önemli olduğunu göstermektedir. Geçmiş olmadan, hal ve gelecek anlatılamaz. Nitekim, yazıtlardan Kül Tigin Bengü Taş Yazıtı'nın kuzey yüzünde söze geçmiş ile değil, Türk Bilge Kağan'ın kendini anlatmasıyla girilir. Bu doğru bir tespit olamaz görünüyor. Çünki, nereden gelip hangi olaylardan sonra kendisinin nasıl kağan olduğunun hikâyesini anlatmaya ihtiyaç vardır. Doğu yüzünde o, bu hikâyeyi anlatmayla söze başlar ve devam eder. Dolayısıyla, yazıtlarda söze doğu yüzü ile başlanır. Burada tarih, muhteşem, eşsiz bir açılış, olağanüstü işlenmiş bir dil inceliği ve söz istifi ile başlar. Şimdi vereceğim bu ifadeyi, dünya tarihçiliği bakımından sadece 'Bengü Taş Yazıtları'nda bulabileceğinizi, bir benzeri ifade ile onca şeyin bir arada anlatıldığı söz bulunamayacağını, bu konulara zaman tüketmiş bir insan olarak rahatlıkla söyleyebilirim. Bengü Taş Yazıtları'nda, Kül Tigin Yazıtı doğu yüzünde söz şöyle başlar:

> "Üze kök tenger, asra yagız yir kılundukda ikin ara kişi oglı kılınmış. Kişi oglı üze eçüm apam Bumin [= Tümen] Kagan, İstemi[= Üç Temir] Kagan olurmış. Olurupan Türk bodunın ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş" [Yukarıda mavi gök kubbesi ve aşağıda kara yer (Tanrı tarafından) yaratıldıktan sonra, ikisinin arasında insan oğlu var edilmiştir. İnsan oğlu üzerine ulu atalarımız, dedelerimiz Tuman/Tümin ve Uç Temür/Üç Temir kağan olmuşlardır. Kağan olduktan sonra Türk milletinin ilini (devletini) törüsünü(anayasasını) tesis etmiş, devlet aygıtını düzene koyup işletmiştir][2].

Düşününüz, yaratılıştan taa bildiğimiz Türk kağanlığını yeniden kuran, onu dirilten ve adları hafızalarda kaldığı kadarıyla, taşlar üzerindeki yazılarda adları çekilen bu kağanlara kadar geçen zaman, bu denli kısa, yoğun anlam yüklü başka nasıl ifade edilebilir. Evrenin yaratılışı, dünyanın yaratılışı, insanın yaratılışı, yazılmakla tükenmez onca metin, hepsi muhteşem bir ifade ile, aynı cümle içinde istif edilivermiş bir anda. Bu ifade biçimi, tarihe böyle başlayış, bize, Türklerin, tarih bilgisine hâkimiyetini, yaratılış hakkında ne tür bilgiye sahip olduklarını anlatır. Anlatımda, yer yer duygu yüklü ifadeler de vardır. Bu durumlar, ölüm karşısında duyulan acıları dile getirmeye dönüktür. Yazıtların [= metinlerin] tamamında, aksine, tam bir gerçekçilik, mükemmel bir tahlil ve geçmişin yansız, çıplak ve açık bir eleştirisi vardır. Eleştiri, kesin ve gerçek yaşanmış olaylara ve yapılan ölümcül hatalara dönüktür. Çünki, eleştirisi yapılan bu yanlışlar, ele bel bağlayışlar, devleti

[2] Bu yazıt parçasının okunması ve anlamlandırılması bize aittir. Yazıtta yer alan isimlerin yanlış kayıt altına alındığını, bir yazım hatası olduğu kanısındayız. Türk dilinde Tuman, Tümen, Uç Temür, Üç Temir adlarından biri her bir ad olmalıdır.

ve milleti felâketlere sürüklemiş yanlış tutum ve davranışlar, milleti zaman zaman, ilsiz, töresiz, düzeni olmayan, başkalarına tâbi yaşamak zorunda bırakan durumlara sürüklemiştir. Tümen ve Üç Temir Kağanlar da, yine böyle bir zaman dilimi içine düşülmüşken Türk milletini yeniden ayağa kaldırmak, illi, töreli ve düzen sahibi bir millet haline getirmek üzere ortaya atılmışlar.

İki kardeş< Tümen ve Üç Temir, verdikleri olağanüstü çaba ile ili/devleti, vatanı, halkı yeniden bir araya toplamışlar, töreyi/yasayı işler hâle getirmişler, düzeni kurup devleti devlet yapmışlar. Ötüken'e her yerden 'arkış, tirkiş' gelir olmuş. Kağanı şuurlu olunca, halkı da şuurlu olmuş. Dört bir yandaki düşmanları sindirip merkezi Avrasya üzerinde yeniden barışı tesis edip ticaret kervanlarının rahatça gidip gelmesini sağlamışlar. Dünyayı düzene koyup yollarına devam etmişler.

Tabii, devletin başına her zaman akıllı, şuurlu, bilgili yöneticiler gelmiyor. Bütün beyler her zaman devlet için, milletin geleceği ne olacak kaygısı içinde hareket etmiyor. Bir yanda Çin, bir yanda İran ve Doğu Roma var. Türkler, hükûmranlıklarını ardılları ile Atilla'nın Kara Ormanlarından taa kuzey Çin'e yaymış durumdadır. Hileler, entrika çarkları, hediyeler ve uydurma nişanlar/ünvanlar, sen ne büyüksün politikaları, akılsız, şuursuz, açgözlü devlet adamları çağında devleti ve milleti felâkete sürüklemede kendine kolay yol buluyor. Atilla ve Hunları, onları takip eden Bulgar, Peçenek ve Kıpçak Türkleri de, aynı yol ile Doğu Roma tarafından yüce ünvanlar ve nişanlar ile avlanır. Vaftiz edip Balkanlara, Ege bölgesine, Konya ve Hatay taraflarına, Doğu Karadeniz ve Kars havalisine yerleştirir. Kimi yerde hudut güvenliği için, kimi yerlerde boş tarlaları ektirip biçtirmek için Türk beylerini övüp ödüllendirirler ve onları mahiyetlerindeki Türk halkıyla birlikte kullanırlar. Fakat, bu tarihimizi de yeterince bilmiyoruz. Bu yüzden, Hun, Kıpçak, Peçenek, Beloğur <Beşoğur, Uz/Oğuz ve Bulgar gibi Türk kavimlerinin hıristiyanlaşmış olmaları nedeniyle tarih ve filoloji açısından, kültür tarihi açısından dışarıda tutup onları başkalarının merhametine bırakmışızdır. Türkçeden gayri dil bilmeyen ve sürekli türk olduklarını söyleyen bu insanların kaybolup gitmelerine cehalet, aman sen de, deyip izin vermiştir. Batıda Roma ve Bizans entrikaları Türk beylerini tuzaklarına düşürürken doğuda bu işi Çin üzerine almıştır. Kuzey Çin nüfusu, maalesef toprağa bağlanıp inanç yoluyla Çinlileştirilmiş Türklerin çocuklarından oluşturulmuştur.

Burada şunu önemle vurgulamak gerekir ki, artık Türk tarihçiliği anlamsız ve yararsız Ortodoks gözlüklerini, geleceği adına terk etmek, daha geniş ve derinliği kavrayan bir göz ile geçmişin üzerine gidip medeniyetinin köklerine ve zenginliklerine erişme mecburiyetindedir. Tarihimiz, üç beş kişinin yalan/yanlış teolojik görüşleri içine hapsedilip ele alınıp incelenecek bir konu olmaktan çıkarılır ise, devlet aygıtı bunun idrakine varır ise, gelecek daha sağlam temeller üzerine oturtulabilir. Çağımız, akıl, idrak ve olanı görüp olacağı kestirip yol yürüme çağıdır. Zamana hükûmran olanlar ile mesafenin ne zaman, nasıl, neden ve niçin açıldığı, Fâtih'in ve Atatürk'ün neden zamanlarında öyle hareket edip yeni süreçler başlattıklarını başka türlü idrak etmek mümkün görünmemektedir.

Çin, Türk kağanlığının üzerindeki baskısını azaltmak, onları kendine muhtaç duruma düşürmek için fitne kazanını, lüks kazanını kaynatır. Beyleri, kağanlık yöneticilerini birbirine düşürecek politikalar izleyip sonunda muradına erişir. Türk beyleri adlarını, dinlerini değiştirir, büyük küçüğü, küçük büyüğü tanımaz olur ve

zaman gelir, tutsaklık çağı başlar. Akılsız beyler, akılsız kağanlar, akılsız devlet adamları, ülkeyi, devleti ve milleti yıkılışa sürüklemiştir. Yazıtlar, bütün bu durumları örnekleyip anlatır. Elin vaadleri ile devlet yönettiğini zannedenlerin akibetlerini dün de, bugün de tarih ibretle izlemektedir. Bengü Taş Yazıtları bu maceraları gelecek kuşaklara öğüt alsınlar diye anlatır.

Burada, bir husus üzerinde ısrar ile durmak istiyorum. Çünki, ülkede ve ülke dışında kendini tarih uzmanı diye gördüğümüz bir takım adamlar vardır. Ülkemizde olanların pek çoğu tarihçi değildir. Çoğu ya tarih okutmanı, ya da eski yazı metin uzmanıdır. Dışardan bizim tarihimiz ile ilgilenenler ise, ülkelerinin hesabına ve onların izlediği tarihi bakış açılarına göre görevlerini yapan görevli kişilerdir. Zamanın üstünlüğü, onlara, bütün dünyaya bu açıdan bakıldığı ve gereği yapıldığı sürece bir süreklilik sağlayacağının bilincini kazandırmıştır. Devlet adamları bu bilinçte dünyaya baktığı sürece, onların bu şekilde davranmaları da, kendi toplumları açısından eleştirilecek bir husus değildir.

Tabii, bütün bunlar, Batı tarihçiliğinde kendi gerçeklerini çıplak gözle görüp eleştirel bir bakış açısı ile ele alınmasını engellemez. Ancak, ötekilerin doğruları, kendi doğruları ile örtüştüğü ölçüde vardır veya ancak öyle bir yerde görünebilirlik kazanırlar. Tarihçiliğin toplumların varlığını sürdürmesi bakımından önemi buradadır. Çünki, içinde, kendi geçmişiniz, kendi medeniyetiniz saklıdır. Kökleri olmayan ağaç nasıl ölür ise, geçmişi yitmiş toplumlar da gün gelir, yiter gider. Bu yüzden Batı tarihçiliği, olmayan köklerini de bizzat kendisi yaratmıştır, toplumlarını geçmişleri varmış gibi anlatmaya, onları kurgulanmış hikâyelere inandırmaya özen gösterirler, olmayanı harika bir dil ve üslûp ile sarmallayıp size onları, inandırıcı ve ikna edici bir mantık düzeni içinde kendi gerçekleri gibi anlatırlar. Özellikle, XIX. yüzyıl ve sonrası tarihçiliği günümüze kadar böyledir ve bugün batı devlerinin izlediği politika ve stratejilerin çok önemli bir aracıdırlar.

Yazı, medeniyetin önemli bir ölçütüdür. Şimdiye kadar yapılan arkeolojik bilgiler bir yana konacak olur ise, bu yazının ele geçen ve bilinen belgeleri, MS. VIII. yüzyıla aittir. Merkezi Avrasya'nın her yerinde bu yazının kullanıldığı da bilinmektedir. Türklerin vardığı her yerde iz bırakmış bir yazıdır. Yazısı gibi, medeniyet mimarîsi de, öteki milletlerden farklıdır.

Eski dünya deyince, Afrika, Avrupa ve Asya toprakları anlaşılır. Bu toprakları ben, üç ana parçaya ayırmanın doğru olacağını düşünüyorum: 1) Arka Avrasya: Kutuplar ile, tundra kuşağı arasında kalan ve genellikle, buz ve bataklıklarla kaplı alan; 2) Merkezi Avrasya: Bu alanın kuzey sınırlarını doğuda Büyük okyanusya'dan başlayıp Atlas okyanusu sularına değen tundra kuşağı oluşturur. Güney sınırlarını, Çin'den batıya doğru uzanan ve birbirini izleyen dağ silsileleri, göller ve sular, denizler çizer. Eski dünya üzerinde en geniş alanı burası oluşturur; 3) Önavrasya: Akdeniz'in Afrika'ya göre kuzey kıyılarının, Balkanların, Önasya'nın, İran, Afganistan, bugünki Pakistan, Hindistan kıtası, Çin ve güneyi bu coğrafya içinde yer alır.Tabii, burada eski dünya'da Afrika nerde sorusu sorulabilir. Bu yüzden, Akdeniz-Hint Denizi havzaları içinde, üçüncü dilim, afro- Önavrasya biçiminde de ele alınıp incelenebilir. Bu bakış, Türklerin tarih ve medeniyetinin yayıldığı sahalar itibariyle daha doğrudur.

Eski dünya üzerinde medeniyet ve tarih, ikinci ve üçüncü coğrafyalar üzerinde kurulmuş ve ilerlemiştir. Fakat, dünya medeniyetinin ilerlemesini ve gelişmesini

sağlayan muharrik güçler hep ikinci coğrafya üzerinde yaşayanlar olmuştur. Tarihe bakıldığında, başlangıçtan XVI. yüzyıla kadar, ikinci coğrafya üzerinde sadece Türkler hükûmrandır. Onlara bu yeteneği kazandıran medeniyetlerinin ve teknolojilerinin üstünlüğüydü.

Türk medeniyetinin geniş coğrafya üzerinde hâkimiyetini tesis etmesinde seçtiği hayat tarzları, könilik <adalet>, düzen ve töre, bilgi ve teknoloji üstünlüğü önemli rol oynar. Akdeniz-Hint Denizi havzası üzerinde, kıyılarda veya karalarda dizili şehir devletleri sabit ve ufak yerleşim birimleri oluşturur. Toprağa ve alış verişe dayalı, buna uygun teknolojileri vardır. Tarlalar ekilir, dokumacılık yapılır velhasıl, yerleşik hayatın ihtiyaçlarını karşılayan zenaatler, teknolojiler ve kurumlar vardır. Hareket alanları, şehirleri, kasabaları ve köylerinin hudutları ile sınırlıdır.

Yerleşiklik, uzak mesafeler ile mecbur olmadıkça uğraşmayı göze almaz. Ama yerleşik düzende bile Türkler, muazzam bir orduyu yerinden kaldırıp en kısa zamanda en uzun mesafelere ulaştıracak teknolojiyi ve hızı yaratmayı başardığı için hâkimiyetini yüzyıllar boyu sürdürmeyi başarmıştır. Ancak, bilgi ve teknoloji, gelişmeler doğuda ve batıda izlenmezse ve gereği yapılmaz ve tedbirleri alınmaz ise, ne yapsın Fâtih Sultan Mehmed, ne bilsin kendinden sonra gelenler mirasyedi gibi hareket edip dünyaya gözlerini kapayıp yürüyecekler. M. Kemâl Atatürk, kapanan yolları açmaya çalışan bir Tanrı mucizesiydi ama, zamanı anlamakta idrakler dumura uğrayınca yeniden ışığı gösterici çıkıncaya kadar karanlık devam edecektir. Konuya dönecek olursak, yerleşiklerin durumu o süreçte belirttiğimiz çerçevede bir seyir takip eder.

Türk medeniyet mimarîsinde durum yerleşiklere göre farklıdır. Hayat tarzı hareketlilik üzerine kuruludur. Bu yüzden medeniyet mimarîlerinin yapısı ve özellikleri gereği şehir ve kasabalar, köyler sık sık bir yerden bir yere taşınır, her şey yer değiştirme üzerinde yürür. Büyük at ve koyun sürüleri geniş ve zengin otlaklara yayılıp beslenmek zorundadır. Bu yüzden toprağa bağlı bir medeniyet mimarîsi elbette düşünülemez. Bunun anlamı, aklına esen alır başını gider de olamaz. Töre ve düzen, bu mimarîde esastır. Ancak, bu mimarîde, yerleşim birimlerinin durumu, yerleşiklerin sabitliğinden ayrılır. Bu düzende, taşınabilir şehirler, kasabalar, köyler ve başşehirler vardır. Yaylak ve kışlak alanları vardır. Bunların hepsi, hareketli yerleşim birimleridir. Bir yerden başka bir yere gidilip konulduğunda, yine ilk kalktıkları yerdeki düzen ve tertip içinde vaziyet alırlar. Bakarsınız, dümdüz uzanan ovanın bir yanında suların olduğu yerde bir anda bir şehir ortaya çıkar, yahut kasaba veya köy kurulur. Bu bir teknolojik üstünlüktür ve bu üstünlüğü, yaşamak için de sahip oldukları teknolojik üstünlüğü sürekli kılmak mecburiyetindedirler ve onlar bunun bilincinde hareket etmişlerdir.

Türk medeniyet mimarisî, her bağlamda bu hayat tarzına göre kendini geliştirmiştir. Sanat ve teknoloji, üretimlerini bu hayatın ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde yapar, kendini geliştirir. Hayatın merkezinde, at vardır. Bu düzenin yürümesinde at, silah sanayii ve teknolojisi kadar önemlidir. Uzun mesafeleri kısa zamanda almanın ve istenilen yere varmanın vasıtası attır. At, bu bakımdan Türklerin hayatında çok önemli bir yere sahiptir.

Şehirlerin ve insanların taşınmasında, bir yerden bir yere naklinde at, vazgeçilmez bir değere sahiptir. Bir yerden bir başka yere gidecek kişi, yola on at ile çıkar. Böylece hem at değiştirme, hem de onları dinlendirme olanağı bulur.

Yerleşiklerin, çok uzaklarda düşündüğü milletlerin ordularını bir anda karşılarında bulmaları onları daima şaşkınlığa uğratmıştır. Tabii, atı binek hayvanı, savaş aracı gibi bir duruma getirmek ve her şekilde ondan istifade etmek, Türklerin medeniyetinin önemli bir vasfıdır. Yazı, at, taşınabilir şehirler ve geniş coğrafya üzerinde hâkimiyet kurma, Türk medeniyet mimarîsinin temel vasıfları arasında sayılmalıdır.

Okuyana, düşünene, Türklük şuuruna sahip devlet adamlarına Bengü Taş Yazıtları daha çok şey anlatabilir ve öğretebilir. Tarih içinde yaşamak zorunda kaldığımız güçlüklerin temelinde, bu metinlerin zihinlerimizden silinmesinin büyük payı vardır. Bütün tarih zamanlarımızı açıklamaya bu metinler yeterlidir. Bunun için şuur, idrak ve millet sevgisi her Türk için yeterlidir.

Eminim birgün Türklerin aydınlarını, yöneticilerini bu kez bilim ışığında uyandıracak bir 'Kür Şad' ortaya çıkacak, uyuyanları ilmiyle, fikriyle ve eylemleri ile uyandıracaktır. Birgün gelecek, onun yaktığı aydınlanma, kendine gelme ateşi, biz Türklerin dünyaya kendi gözümüzle bakıp, eşitler arasında en eşit olmamızı sağlayacak, bizim kuşak görmese de ne gam, bunu, gelecek kuşaklar yaşayacaktır. Bu benim rüyam, gerçekleşecektir. Kanıt mı istiyorsunuz, açın Bengü Taş Yazıtlarını bir kere de bu gözle okuyunuz. Nerde yanlış yapıldığı bilinirse, ihanetle baş etmek, doğruyu ikame etmek kolaylaşır, bu hep böyle olmuştur ve olacaktır.

Önemli olan, Türklük ocağının közünü diri tutmak ve azimle geleceğe yürümektir. Bizden öncekiler yaptılar, bizden sonrakiler de yapacaklardır. Geleceğe güveniyorum. Türklüğün sahibi, mutlaka seferinden dönüp otağını başşehir peylediği yerde kuracaktır ve gelecek, mutlaka gelecektir.